

VÂDÎÂŞİ

kım şiirlerden yapılan bir derlemedir); *et-Tūsâ'ıyyât* (dokuz râvili isnadlarla aktarılan hadislerden meydana getirilen bir kırk hadis derlemesidir) ve *el-Usûriyyât*, *Te'âlîk müfide*, *Urcûze fi ta'bîri'r-rü'yâ*. Ziriklî ve Kehhâle, Vâdîâşî'ye *Dîvânü's-sîr* adlı bir eser nisbet ederse de bu eserin onun hocası İbn Hârûn et-Tâî'ye ait olduğu belirtilmiştir (*Bernâmec*, nşr. Muhammed Mahfûz, neşredenin girişi, s. 22; eserleri için ayrıca bk. *Bernâmec*, nşr. Muhammed Habîb el-Hîle, s. 214; Burhâneddin İbn Ferhûn, s. 313; İbnü'l-Kâdî, I, 103; Abdülhay el-Kettânî, I, 465; II, 882, 1117; Hasan Hüsnî Abdülvehhâb, I, 320; *El²* [İng.], XI, 15).

BİBLİYOGRAFYA :

Vâdîâşî, *Bernâmec* (nşr. Muhammed Mahfûz), Beyrut 1400/1980, s. 96, ayrıca bk. neşredenin girişi, s. 7-31; a.e. (*Bernâmecü İbn Câbir el-Vâdîâşî* adıyla nşr. Muhammed Habîb el-Hîle), Mektepe 1981, s. 100, 214, 275, ayrıca bk. neşredenin girişi, s. 5-38; Zehebî, *Mu'cemü şüyühü'z-Zehebî* (nşr. Rûhiyye Abdurrahman Süyûfî), Beyrut 1410/1990, s. 274, 488-489; Burhâneddin İbn Ferhûn, *ed-Dîbâcû'l-müzheb*, Kahire 1329-30, s. 311-313; İbn Haldûn, *et-Ta'rif bi'bn Haldûn* (nşr. Muhammed b. Tâvî et-Tancî), Kahire 1951, s. 18-19, 305; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, II, 106; İbn Hacer, *ed-Dürrü'l-kâmine*, III, 413-414; İbnü'l-Kâdî, *Dürrü'l-hicâl*, I, 102-103; Makkarî, *Nefhu't-tîb*, V, 200-203; Abdülhay el-Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris*, I, 465; II, 882, 1116-1118; Mahfûz, *Terâcimü'l-mü'ellifîn*, V, 113-117; Hasan Hüsnî Abdülvehhâb, *Kitâbü'l-Ömr fi'l-muşannefât ve'l-mü'elîfîne't-Tünisiyyîn* (nşr. Muhammed el-Arûsî el-Matvî – Beşîr el-Bekkûş), Beyrut 1990, I, 319-323; Avâf M. Yûsuf Newvâb, *er-Raĥâlâtü'l-Maġribiyye ve'l-Endelüsiyye*, Riyad 1417/1996, s. 124-129; J. M. Fórneas, "El Barnâmaş de Muĥammad İbn Ÿâbir al-Wâdi Âşî", *al-Andalus*, XXXVIII, Madrid 1973, s. 1-67; XXXIX (1974), s. 301-365; Mari-bel Fierro, "al-Wâdîâşî", *El²* (İng.), XI, 15.

HALİT ÖZKAN

VÂDİİMÜSÂ

(bk. AYNİMÜSÂ).

VÂDİLKEBİR

(الوادي الكبير)

Endülüs'ün güneyinde bir nehir.

Müslümanların tarihî Betis (Baetis) nehrine verdikleri isim olup günümüzde Guadalquivir (Rio Guadalquivir) diye bilinmektedir. İslâm kaynaklarında el-Vâdî'l-kebir, en-Nehrü'l-kebir, en-Nehrü'l-ekber, en-Nehrü'l-a'zam, en-Nehrü'l-azîm, Nehrü Kurtuba, Nehrü İşbîliye gibi farklı isimlerle kaydedilmiştir. Müslümanların verdiği Vâdilkebir ismi küçük değişikliklere uğrayarak günümüzde Guadalquivir olmuştur. İber yarımadasının güneyinde yer alan nehir taşımacılığa elverişlidir ve yarımadanın önemli nehirlerinden biridir. Kuzeydoğu-güneybatı istikametinde akarak Atlas Okyanusu'ndaki Cadiz körfezine ulaşır; yaklaşık 657 km. uzunluğundadır. Adının başında "vâdî" (guada/i) kelimesinin bulunduğu Vâdişenîl (Genil), Vâdîahmer (Guadalimar), Vâdilbuluyûn (Guadalbullón), Vâdiayra (Guadaira), Vâdiernillât (Guadalmelleto) gibi çok sayıda kolu vardır. Bekrî'nin Vâdilkebir'den bahsederken, "Kurtuba nehri Vâdî-bitî'dir" ifadesini kullanması (*el-Mesâlik*, I, 239), nehrin eski adının müslümanlarca bilindiğini, fakat Vâdilkebir isminin yaygınlık kazandığını gösterir. Coğrafyacı Strabon'un kaydettiğine göre antik dönemde gemilerin işlediği Vâdilkebir, İslâm döneminde de bu özelliğini sürdürmüştür. Nehir üzerinde İşbîliye ile (Sevilla) Kurtuba (Cordoba) arasında ulaşım ve ticaret için kullanılan gemiler vardı. Bekrî'ye göre Kurtuba büyüklüğünü ve zenginliğini Vâdilkebir kıyısında kurulmasına, yakınındaki madenlere ve vadinin bereketli topraklarına borçludur. Kuzeyden deniz yoluyla gelerek Endülüs sahillerini sıkıştıran Norman tehlikesine karşı Kurtuba'nın güvenliği için II. Hakem'in emriyle 355'ten (966) sonra Vâ-

dilkebir'de donanma bulundurulmaya başlanmıştır (İbn İzârî, II, 239).

Vâdilkebir üzerine Kurtuba'da Roma döneminde yapılan, fakat zamanla kullanılmaz hale gelen köprüyü (Kantaratülvâdî) Semh b. Mâlik el-Havlânî tamir ettirmiştir. Nehir üzerine müslümanlar tarafından ilk defa Semh b. Mâlik'in valiliği döneminde 101 (719-20) yılında Kurtuba'da bir köprü yapıldığı bilinmektedir (*a.g.e.*, II, 26). Şeyhürrabe ed-Dimaşkî ise bu köprünün Zehrâ Köprüsü ismini taşıdığını, Abdurrahman el-Gâfikî'nin valiliği devrinde yapıldığını, 800 zirâ uzunluğunda, 20 bâ' genişliğinde ve 60 zirâ yüksekliğinde olduğunu, yirmi sekiz kemeri ve on dokuz burcu bulunduğunu kaydetmektedir (*Nuĥbetü'd-dehr*, s. 39). I. Hişâm da (788-796) köprüyü tamir ettirmiş ve Vâdilkebir üzerine Kurtuba'da başka bir köprü yaptırmıştır. Makkarî, Hâcib İbn Ebû Âmir el-Mansûr'un 378 (988-89) yılında Vâdilkebir üzerine bir köprü daha inşa ettirdiğini ve yapımı bir buçuk yıl süren köprü için 140.000 dinar harcadığını belirtmektedir (*Nefhu't-tîb*, I, 408). Onun Kantaratülvâdî'yi de onarttığı bilinmektedir. Bu dönemde Endülüs'ün yıllık vergi geliri 3 milyon dinardı (*a.g.e.*, I, 459). Kurtuba'nın yedi kapısından biri Vâdilkebir'e açılan Bâbülvâdî idi.

Vâdilkebir'in sularının yükselmesiyle meydana gelen seller Endülüs'te sık karşılaşılan olaylardan biriydi. İbn İzârî bu konuda önemli bilgiler verir. 182'de (798) I. Hakem dönemindeki büyük sel sonrasında Kurtuba'da Vâdilkebir Köprüsü civarındaki evlerin tamamı tahrip oldu. 288 (901) yılındaki selde ise köprünün ayaklarından biri yıkıldı. 334'te (945-46) meydana gelen büyük sel sırasında su seviyesi Esed Burcu'na kadar yükseldi ve köprünün bir kısmı ile çevresindeki yerler zarar gördü (*el-Beyânü'l-muġrib*, II, 70, 140, 213). 400 (1009-1010) yılında Kurtuba'da nehrin taşması yüzünden üç gün devam eden sel sırasında 1000 kadar evle çok sayıda köprü ve mescid yıkıldı, 5000 kişi öldü ve büyük ziyat oldu (*a.g.e.*, III, 48, 105).

Şerîf el-İdrîsî, Kurtuba ile İşbîliye arasında nehir yoluyla yapılan yolcu ve yük taşımacılığına dikkat çekerek bu yola Tarîkulvâdî adını verir (*Nüzhetü'l-müşâk*, II, 573-574). Müslüman coğrafyacıların kaydettikleri bilgiler, Vâdilkebir'in geçtiği alan üzerinde bulunan yerleşim yerlerinin canlı bir ziraî ve ticarî hayata sahip olduğunu gösterir niteliktedir. Himyerî, Vâdilkebir üzerindeki Kurtuba ve İşbîliye'nin yanı sıra Übezze, Beyyâse (Baeza) ve Beyyâre gibi yerleşim yerlerinin de işlek çarşıları bulun-

Sevilla'da
Guadalquivir
nehri
ve Altın Kule

Guadalquivir
üzerindeki
tarihi
köprüyle
arka planda
Kurtuba
Ulucamii

duğunu kaydetmektedir (*Şıfatü Cezireti'l-Endelüs*, s. 11, 19, 56). Yâkût el-Hamevî, "Nehr azim yükâlû lehû Vâdilkebir" diye tavsif edip büyüklükte Dicle ve Nil nehriyle mukayese edilebileceğini ve yük gemilerinin gidip geldiğini söylerken (*Mu'cemü'l-büldân*, I, 232), Zekeriyâ el-Kazvîni "en-Nehrü'l-ekber yu'rafû bi-Vâdilkebir" diye tanımladığı nehrin iki köprüsünün bulunduğunu belirtir (*Âşârü'l-bilâd*, s. 552). Kurtuba'da köprü yakınında suyun kabarma seviyesini sınırlı tutabilmek için bir bent yapıldı (*DİA*, V, 462). Vâdilkebir kıyısında Rusâfe Sarayı, Münyetü Aceb Sarayı ve sarayın yakınında cüzzamlıları tecrit için bir tesis kuruldu (a.g.e., VI, 166). Makkarî, Kurtuba'nın sahip olduğu dört özellikle diğer şehirlere üstün geldiğini bir şiirinde ifade eder ve bunları Vâdilkebir üzerindeki köprü, Kurtuba Camii, Medînetü-z-zehrâ ve şehrin yüksek ilmî seviyesi şeklinde sıralar (*Nefhu't-ṭîb*, I, 153). İsbîliye'nin ortasından geçen nehir şairlere ilham kaynağı teşkil etmiştir. Bazı şairler İsbîliye'yi "Endülüs'ün gelini" (arûsü bilâdi'l-Endelüs) diye nitelerken Vâdilkebir de gelinin boynundaki gerdanlığın zincirine benzetilmiştir. Nehrin kıyıları aynı zamanda meyve ağaçları ve gölgelikleriyle bir mesire ve av mekânı idi. Nehirden çeşitli balıklar avlanıyordu (a.g.e., I, 208). İsbîliye'den sebze, meyve ve balık gibi yiyeceklerin Kurtuba'ya nakli Vâdilkebir üzerinden de yapılmaktaydı.

BİBLİYOGRAFYA :

Bekrî, *el-Mesâlik*, I, 239; II, 890; Şerîf el-İdrîsî, *Nûzhetü'l-müşâk*, Beyrut 1409/1989, II, 573-574, 579; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân* (Cündî), I, 232; Zekeriyâ b. Muhammed el-Kazvîni, *Âşârü'l-bilâd*, Beyrut, ts. (Dâru Sâdir), s. 552; İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib*, II, 26, 46, 49, 70, 140, 213, 239; III, 48, 105; Ebû'l-Fidâ, *Takvîmü'l-büldân* (nşr. J. T. Reinaud – M. G. de Slane), Paris 1840, s. 46; Şeyhür-rabbe ed-Dımaşki, *Nuḥbetü'd-dehr fi 'acâ'ibi'l-ber ve'l-baḥr* (nşr. A. F. Mehren), Leip-

zig 1923, s. 39; Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'şâ* (Şemseddin), V, 234; İbn Abdülmün'im el-Himyârî, *Şıfatü Cezireti'l-Endelüs, Münteḥabe min Kıtâbi'r-Ravzi'l-mi'âtâr* (nşr. E. Lévi-Provençal), Kahire 1937, s. 11, 19, 56; Makkarî, *Nefhu't-ṭîb*, I, 153, 167-168, 208, 408, 459; Cumhuriyet Ersin Adıgüzel, *İsbîliyye'nin Endülüs'ün Siyasî ve Kültürel Tarihindeki Yeri ve Önemi* (yüksek lisans tezi, 2008), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü s. 71-74; C. F. Seybold, "Guadalquivir", *İA*, IV, 816-817; R. Pinilla-Melguizo, "(al-)Wâdi'l-Kabîr", *El²* (İng.), XI, 17-18; Kâzım Çeçen, "Bent", *DİA*, V, 462; Arslan Terzioğlu, "Bîmârîstan", a.e., VI, 166.

CUMHUR ERSİN ADIGÜZEL

VÂDILKURÂ (وادي القرى)

Medine'nin kuzeybatısında
eski bir ziraat bölgesi.

Günümüzde Suudi Arabistan sınırları içinde yer almaktadır. Bölge ismini Medine'nin kuzeybatısında Teymâ ile Medine arasında halkı tarımla uğraşan birkaç köyün sıralandığı vadiden (Vâdilkurâ = köyler vadisi) almıştır (Yâkût, IV, 338). İslâm coğrafyacılarının farklı zamanlarda çeşitli yerleşim birimlerinden hareketle yerini tarif ettikleri Vâdilkurâ, İbn Hurdâzbih'e göre Ruhaybe'nin kuzeyinde ve Hicr'in (Medâinüsâlih) güneyinde, Hasan b. Abdullah el-İsfahânî'ye göre Sukyâ'nın kuzeyinde ve Avâlî'nin (günümüzdeki Ulâ) güneyinde bulunmaktadır. Medine'ye yedi, Teymâ'ya üç-dört ve Hicr'e bir günlük uzaklıktadır. Bilinen en eski tarihi Âd ve Semûd kavimleriyle ilişkilendirilen Vâdilkurâ milâttan önce VI. yüzyıldan itibaren bölgede hüküm süren Dedân, Lihyân, Maîn ve Nabatiler gibi devletlere bağlı şekilde gelişti; ziraata elverişli bölge olmasının yanı sıra yarımadanın güneyinden Suriye ve Mısır'a giden eski ticaret yolunun belli başlı duraklarından biriydi ve bu sebeple ayrı bir

önem kazanmıştı. Günümüzde aynı adlı idarî birimin (muhafaza) merkezi olan Ulâ'nın (33.637; 2010 tahmini) yakınında Hıraybe diye bilinen Dedân'ın kalıntıları arasındaki çok sayıda kitâbe bölgenin bir zamanlar gelişmiş olduğunu göstermektedir.

İslâm'ın zuhuru sırasında Vâdilkurâ'nın başlıca sakinleri yahudilerdi; bunların Buhunnasr döneminde Beytülmakdis'in işgalinden sonra bölgeye geldikleri tahmin edilmektedir (Belâzürî, *Fütûh*, s. 19-20; Taberî, I, 539). Kaynaklara göre Semûd kavminin izlerinin bulunduğu bölgeye yerleşen yahudiler yer altı su kuyularını onardı, bölgeyi hurma ve hububat yetiştiriciliğine dayalı önemli bir ziraat merkezi haline getirdi. Zamanla Kudâa kabilesinin Hicaz, Suriye ve Filistin bölgelerine yerleşmesiyle bu kabilenin alt kollarından Uzre ile Vâdilkurâ'nın yahudi sakinleri arasında bir antlaşma yapıldı. Buna göre Vâdilkurâ'nın Kudâa'nın diğer kollarına karşı korunmasına mukabil Uzre kabilesi yahudilerin yetiştirdikleri ürünün bir kısmını alacaktı. Uzre kabilesi bölgeyi muhafaza ettiği gibi Gassânî Hükümdarı Nu'mân b. Münzir b. Hâris'e karşı savunarak işgaline engel oldu.

Hicretin 2. yılında (624) Medine'den süren Benî Kaynakâ yahudileri bir ay kadar Vâdilkurâ'da kaldıktan sonra Suriye bölgesine gidip Ezriât'a yerleşti. 6 (627) yılında Zeyd b. Hâris başkanlığındaki ticaret kervanı Vâdilkurâ'da Gatafânîlâr'a ait bölgede bu kabilenin kollarından Benî Fezâre'nin saldırısına uğradı. Arkadaşları öldürülen ve mallarına el konulan Zeyd, Medine'ye döndükten sonra Hz. Peygamber tarafından Benî Fezâre üzerine gönderildi (Ramazan 6 / Ocak-Şubat 628). Bölgede İslâm'a düşmanlığı ile bilinen, Resûl-i Ekrem'e ve müslümanlara karşı insanları kışkırtan Ümmü Kirfe ve Fezâre'nin ba-

Medâinüsâlih'teki kayaya oyma tarihi bir kalıntı

